

2. Міщенко В.І. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору України в контексті глобалізаційних процесів / В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 56–69.
3. Черничко Т.В. Формування сталого економічного розвитку на основі стабілізації фінансово-кредитних відносин : монографія / Т.В. Черничко. – Львів: Львівська комерційна академія, 2012. – 368 с.
4. Белінська Я.В. Щодо формування макропруденційного підходу до управління фінансовою системою [Аналітична записка] [Електронний ресурс] / Я.В. Белінська, Є.О. Медведкіна. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/996/>.
5. Лук'янець О.В. Реформування фінансового регулювання та нагляду для забезпечення стійкості фінансової системи України [Електронний ресурс] / О.В. Лук'янець. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2011_31/11_31_19.pdf
6. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія / І.В. Запатріна. – К. : Ін-т соц-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
7. Резнікова Н.В. Стабілізаційні програми ЄС як відповідь світовій фінансовій кризі [Електронний ресурс] / Н.В. Резнікова, М.М. Відякіна. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/172/knp172_182-186.pdf
8. Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» / Указ Президента України № 128/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zhitomir-region.gov.ua/doc/komitet/04_up.pdf
9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
10. Про схвалення проекту «Основних напрямів бюджетної політики на 2014 рік» / Розпорядження КМУ від 27 березня 2013 р. № 213-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=374889&cat_id=374888.

УДК 338.242

**Іляш Н.І.,
аспірант***
Національний інститут стратегічних досліджень

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ”

Постановка проблеми. Реальний сектор економіки є невід'ємною частиною сучасних економічних систем, що відіграє головну роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки та соціального добробуту держави. На сучасному етапі він займає ключові місця в економіці багатьох промислово розвинених країн. Так, для прикладу, на його частку припадає 54,5% ВВП у Великобританії, 57,1% – у Японії, 40% – у США та 68% – у Китаї. У економічній літературі його здебільшого трактують, як сукупність галузей економіки, які виробляють матеріальні та нематеріальні товари і послуги, за винятком фінансово-кредитних і біржових операцій, що відносяться до фінансового сектору економіки. Однак, на сьогодні не існує чітко визнаного поняття реального сектора економіки, що значно знижує рівень ефективності механізмів державного регулювання пропорцій у базових видах економічної діяльності та розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо не враховувати численні макроекономічні дослідження, результатом яких стали класичні та неокласичні теорії капіталу і праці, то чи не вперше поняття реального сектору, а точніше – реального капіталу, згадується у працях К. Маркса, який диференціював капітал за ознакою участі у виробничому процесі на виробничий реальний капітал (створює додану вартість у процесі виробництва) та фіктивний (не бере участі у створенні суспільного продукту) [1, с. 96]. Проблемам, пов'язаним із дослідженням поняття реального сектору економіки, присвячені також праці таких відомих вітчизняних науковців, як: Г. Вечканов, С. Любимцева, А. Семенов, Н. Юрків та ін. Разом з тим, незважаючи на значний доробок вчених, існує необхідність у вдосконаленні інституціонально-правових та сутнісно-типологічних підходів щодо визначення категорії реального сектору економіки.

* Науковий керівник: Васильців Т.Г. – д.е.н., професор

Постановка завдання. Враховуючи вищезазначене, завданням даної статті є комплексне наукове обґрунтування теоретичних і прикладних засад визначення сутнісних характеристик реального сектору економіки. Важливим моментом є обґрунтування інституціонально-правового підходу до визначення реального сектору економіки у законодавчих актах, стратегічних або програмних державних планових документах тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість реального сектору економіки, його комплексна роль у вирішенні системних завдань неодноразово актуалізувала потребу в дослідженні його місця і ролі при формуванні національного доходу держави. Однак, за часів командно-адміністративної системи та вже в умовах незалежності України сукупний суспільний продукт і національний дохід держави ідентифікувалися як виробнича сфера (сектор матеріального виробництва) та розраховувалися на її основі (до 1996 року). Втім, навіть і в сучасних дослідженнях можна відшукати праці, де до реального сектору економіки відносять лише виробничу сферу (причому без, наприклад, будівництва), оминаючи ринки товарів та послуг [1, с. 34]. Однак, такі підходи, на наш погляд, не можуть вважатися комплексними і повноцінними, оскільки і торгівля і сфера послуг (окрім фінансових) здійснюють власний внесок у створення доданої вартості.

Доволі комплексно підходить до ідентифікації сутнісних характеристик та класифікаційних аспектів реального сектору економіки Н. Юрків, виділяючи такі його складові, як (1) первинний сектор (характерний для доіндустріального суспільства та в який входять сільське господарство, мисливство, лісове господарство, добувна промисловість), (2) вторинний (переробна промисловість та будівництво, на яких робилася ставка в умовах індустріального суспільства), (3) третинний (виробництво і надання виробничих та невиробничих послуг – торгівля, діяльність транспорту і зв'язку, операції з нерухомим майном, діяльність готелів та ресторанів, охорона здоров'я, надання комунальних та індивідуальних послуг, що забезпечували конкурентоспроможність економіки в умовах постіндустріального суспільства) та (4) сектор інформаційних та інших послуг (інформаційні технології, освіта та наукові дослідження, банківські та фінансові послуги) [2, с. 8].

Очевидно, що четвертий сектор автор не відносить до реальної економіки, виокремлюючи три її найбільш домінуючі сегменти. Втім подана диференціація скоріше характеризує еволюційний підхід до розвитку та ролі базових видів економічної діяльності у формуванні конкурентоспроможності національної економіки, створенні передумов до її зростання. Крім того, не зрозуміло, чому банківські та фінансові послуги відносяться до сектору інформаційних послуг.

Схожим є підхід до поділу реального сектору економіки на складові С. Любімцева. Науковець виділяє два сектори економіки – фіктивний (інформаційне та віртуальне виробництво, охорона здоров'я, ЗМІ, торгівля віртуальними товарами, фінансова діяльність, віртуальний грошовий обіг) та реальний з виділенням первинного, вторинного та третинного секторів по аналогії, як зазначалося вище. Хоча дискусійним вважається не включення до реального сектору віртуального аспекту виробництва і продажу товарів, адже там теж створюється додана вартість і, мабуть, буде неправомірно вважати, що реальний сектор економіки звужується в умовах, коли віртуальна торгівля витісняє традиційний (фізичний) продаж товарів, оскільки виробництво та його обслуговування при цьому може зростати.

Окремим аспектом під час визначення сутнісних характеристик реального сектору економіки виступає прийняття рішення щодо доцільності віднесення до нього державного, комунального та сектору домашніх господарств. Однак, форма власності не виступає критерієм віднесення тих чи інших видів економічної діяльності або їх суб'єктів до реального сектору економіки. Відповідно, державні, комунальні чи суб'єкти господарювання змішаної форми власності відносяться до аналізованого сектору економіки, якщо вони здійснюють діяльність, пов'язану зі створенням доданої вартості, та формують валовий внутрішній продукт і національний дохід.

Щодо сектору домашніх господарств, то їх діяльність також спрямована на створення товарів і послуг, які споживаються суспільством. Зрозуміло, що частина продукту, який формується у цьому сегменті, є необліковуваним, адже споживається або безпосередньо особами, що його створюють, або членами їх родин. Інша частина реалізується за грошові кошти, використовується для обміну на товари (послуги). Частково діяльність домашніх господарств обліковується та відображається в системі макроекономічних рахунків, коли вони реалізують продукцію (товари, роботи, послуги) іншим юридичним чи фізичним особам – суб'єктам підприємницької діяльності згідно офіційних супровідних документів, часто створюючи для цього суб'єкт господарювання, організаційно-правовою формою якого є фермерське господарство, інше господарське товариство чи фізична особа – підприємець. Відтак, діяльність домашніх господарств також відповідає ознакам суб'єктів реального сектору економіки.

Таку думку розділяє і А. Семенов, який відносить до реального сектору національного господарства види економічної діяльності, пов'язані з матеріальним виробництвом та торгівлею, державним управлінням у частині надання послуг культури, науки, освіти, інших (крім фінансових) послуг, а також домашні господарства [3, с. 181-188].

Якщо поглянути на інституціонально-правові підходи до визначення категорії реального сектору економіки, бачимо відсутність як базових законів, так і інших нормативно-правових актів, чи документів планового характеру, де чітко ідентифікуються суб'єкти цього сектору економіки, його галузі чи види

економічної діяльності. Відповідно, у законодавчих актах, стратегічних або програмних державних планових документах поняття реального сектору економіки або юридично не ідентифікується, або лише зазначаються види економічної діяльності, яких стосуються положення відповідного нормативно-правового акту чи документу.

Так, у програмних документах Президента України, а саме – Посланні Президента України до Верховної Ради України у підрозділі «Реальний сектор економіки України у післякризовий період» при визначенні пріоритетів розвитку вітчизняного реального сектору акцентується на важливості підтримки та посилення життєздатності суб'єктів таких видів економічної діяльності, як промисловість, сільське господарство, будівництво та транспорт і зв'язок [4, с. 74-79]. Аналогічний підхід збережено й у Щорічному посланні 2012 року, де зазначається, що «...економічне зростання у 2011 році забезпечене передусім галузями реального сектору економіки» і далі присутній аналіз стану та тенденцій розвитку у цих же видах економічної діяльності [5, с. 14-21]. Втім, аналізується й вплив на зростання реального сектору національного господарства чинників динаміки доданої вартості та внеску видів економічної діяльності у динаміку ВВП.

У стратегічних планових документах Кабінету Міністрів України можна відшукати дещо ширший погляд на структуру реального сектору вітчизняної економіки. Так, у Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» під базовими секторами економіки визначаються галузі промисловості, сільського господарства, транспорту, житлово-комунального господарства [6, с. 57-78]. У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» від 15.08.2012 р. [7] у розділі «Безпека у сфері фінансів реального сектору економіки» зазначається, що «...значну загрозу у сфері фінансів реального сектору економіки може становити невідповідність між активами та зобов'язаннями підприємств реального сектору, насамперед базових галузей економіки». Відтак, згадується поняття «базових галузей економіки», що є складовою реального сектору. Загрози національній безпеці у фінансовій сфері, які походять з реального сектору та зазначаються у цьому розпорядженні, визначені для вітчизняних підприємств лише таких видів економічної діяльності, як промисловість та сільське господарство.

Отже, бачимо, що вітчизняне інституціонально-правове трактування реального сектору економіки є доволі вільним, а законодавці та державні службовці трактують його здебільшого як сектори матеріального виробництва та виробничих послуг, що є обмеженим і недостатньо правомірним. Саме тому визріла доцільність інституціоналізації поняття реального сектору та його сегментів в системі вітчизняного інституціонально-правового забезпечення державної політики та зокрема національної і економічної безпеки держави.

Відтак, найбільш універсальним є поділ реального сектору економіки на сектори: (1) матеріального виробництва, (2) торговельних послуг та (3) індивідуальних (споживчих) послуг (рис. 1).

Рис. 1. Сектори та види економічної діяльності реального сектору економіки
Джерело: складено за [2, с. 137]

Саме за такого підходу, по-перше, враховуються практично усі види економічної діяльності, де створюється додана вартість та які формують національні рахунки і макроекономічні показники; по-друге, чітко ідентифікується сектор матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, мисливство, лісове господарство) і виробничих послуг та сектор невиробничих послуг, торгівлі, науки (операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям, освіта, охорона здоров'я, надання соціальної допомоги, комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту); по-третє, виділяється сектор торговельних послуг, які частково можуть відноситися як до матеріальних або виробничих послуг (будівництво, транспорт і зв'язок), так і до нематеріальних або невиробничих послуг (торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів, засобів особистого вжитку, діяльність готелів та ресторанів).

Серед праць Г. Вечканова можна віднайти розділ «Реальний сектор – основа економічної безпеки держави», де автор аналізує вплив окремих сегментів реального сектору на економічне зростання та безпеку держави, а також визначає такі ключові чинники підтримки реального сектору, як інвестиції, інновації, інформаційне забезпечення, науково-технічний прогрес, наукомісткі види економічної діяльності та галузі економіки [8, с. 78-140].

Висновки з даного дослідження. Отже, під поняттям реального сектору економіки необхідно розуміти частину національного господарства – виробничо-господарський комплекс, представлений суб'єктами господарювання різних форм власності та організаційно-правових форм, що ресурсно, інституціонально, економічно та організаційно інтегровані у технологічний процес виробництва і продажу товарів (продукції) та надання ринкових нефінансових послуг (виконання робіт). Головними функціями реального сектору економіки є формування ВВП та національного доходу шляхом створення та реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), задоволення національних та суспільних потреб, формування конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки національного господарства.

Саме важливість реального сектору економіки, його комплексна роль у вирішенні системних завдань неодноразово актуалізувала потребу у визначенні його місця і ролі при формуванні системи економічної безпеки держави, на що і будуть спрямовані подальші дослідження у рамках вирішення цієї проблеми.

Література

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс; [под. ред. Ф. Энгельса]. – М. : Политиздат, 1985. – Т. 3. – 388 с.
2. Юрків Н.Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення : монографія / Н.Я. Юрків. – Львів: ПАІС, 2012. – 400 с.
3. Семенов А. Взаємодія банківського і реального секторів економіки України: основні тенденції / А. Семенов // Финанси, учет, банки. – 2010. – № 1 (16). – С. 181-188.
4. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 432 с.
5. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.
6. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010-2014 роки [Електронний ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президенті України. – Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.
7. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки України у фінансовій сфері. – Розпорядження Кабінету Міністрів України № 569-р від 15.08.2012 р. – Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.
8. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность : уч. для вузов / Г.С. Вечканов. – СПб: Питер, 2007. – 384 с.